

FRANSIZ DEVRİMİ'NİN OSMANLI'YA ARMAĞANI: GAZETE TÜRK BASINININ DOĞUŞU

Ali BUDAK*

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nda basın tarihi, genel olarak, 1831 yılında çıkmaya başlayan *Takvîm-i Vekâyi* ile başlatılmaktadır. Gerçekten de gazete denilebilecek ilk Türkçe iletişim aracı *Takvîm-i Vekâyi*'dir. Ne var ki, sosyal bilimlerde olaylar gibi olgular da bir anda ortaya çıkmazlar. Daima, bir hazırlık dönemleri vardır.

Böyle bakıldığında, *Takvîm-i Vekâyi*'nin de aslında, uzun sayılabilecek bir sürecin devamı olduğu açıkça görülmektedir. Osmanlı'nın bu ilk resmi gazetesine gelmeden önce, en az iki tecrübe aşamasından söz etmek gerekmektedir.

Bu tecrübelerden biri İstanbul'da, diğeri İzmir'de yaşanmıştır. İstanbul'daki ilk adımları; Fransız Elçiliği'nce yayımlanan Fransızca üç bülten oluşturmuştur. Fransız İhtilali'nin fikirlerini yaymayı amaçlayan bu bültenler; "Le Bulletin de Nouvelles", "La Gazette Française de Constantinople" ve "Mercure Oriental" adlarını taşımaktadırlar.

İzmir'deki gazetecilik girişimlerinde de yine Fransızlar'ın payı bulunmaktadır. Fakat bu defa amaç, kentteki Fransız tacirlerini dünyadaki gelişmelerden haberdar etmek ve onların haklarını korumaktır. "Le Smyrnéen", "Le Spectateur Oriental" ve "Le Courier de Smyrne" adlı bu yayınların dili de doğal olarak Fransızcadır.

Çalışmamız, Osmanlı İmparatorluğu'nda gazeteciliğin doğuşunu, işte bu hazırlık safhalarıyla birlikte yeniden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Böylece, hem, *Takvîm-i Vekâyi*'nin ne tür bir algı ve gayeyle çıkarıldığı, hem de sonrasındaki özel gazeteciliğin temellerinin nasıl atıldığı, çok daha geniş bir açıyla izlenebileceğini umuyoruz.

Anahtar Kelimeler: Fransız Devrimi, Elçilik Bültenleri, İzmir Gazeteleri, Türkçe Gazeteler, II. Mahmud, Takvîm-i Vekâyi, Le Moniteur Ottoman.

THE FRENCH REVOLUTION'S GIFT TO THE OTTOMANS: THE NEWSPAPER

THE EMERGENCE OF TURKISH MEDIA

ABSTRACT

The beginning of the history of journalism in the Ottoman Empire is generally accepted to have occurred with the publication of Takvim-i Vekayi, a journal of official character, in 1831. Actually, the first mass communication medium which can be called a newspaper is "Takvim". However, like social events, social phenomena do not emerge instantly either. They is always a preparatory stage involved.

From this point of view, it is noted that actually Takvim was also the continuation link of a fairly long chain of events by Ottomans. We can in fact mention two important turning points experienced by the Ottomans prior to the emergence of this official gazette.

One of these experiences suffered in İstanbul and another one is in İzmir. The first steps in İstanbul was composed of three bulletins issued by French Embassy in French language. These bulletins which was aiming to spread the ideas of French Revolution entitled as "Le Bulletin de Nouvelles", "La Gazette Française de Constantinople" and "Mercure Oriental".

The journalism attempts is İzmir also provided by the French people. However the target in this time was to inform the French traders in the city from the world news and protect their rights in the Empire. The publication language of the "Le Smyrnéen", "Le Spectateur Oriental" and "Le Courrier de Smyrne" was naturally French.

Our study aims to reassess the emergence of journalism in the Ottoman Empire together with these aforementioned preliminary periods. Thus, in this manner, we hope that it will be possible to trace both the sort of conception the ultimate purpose with which Takvim-i Vekayi was published and how the foundations of private journalism were cast thereafter, with a much broader perspective.

Key Words: French Revolution, Embassy Bulletins, İzmir [Smyrna] Journals, Turkish journals, Mahmoud the Second, Takvim-i Vekâyi, Le Moniteur Ottoman.

I. HAZIRLIK SAFHASI

I.1. Birinci Aşama: Elçilik Bültenleri

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde iletişim amaçlı ilk yayın organları olarak Fransızca üç bülten dikkati çekmektedir. Bunların birincisi; Eylül 1795'ten Mart 1796'ya kadar yayımlanmış olan "Le Bulletin de Nouvelles", ikincisi; Eylül 1796'dan Mayıs 1797'ye kadar çıkarılmış "La Gazette Française de Constantinople" ve üçüncüsü; Mayıs 1797'den Temmuz 1797'ye, sadece üç ay devam ettirebilmiş "Mercure Oriental"dir. İstanbul'daki Fransız Elçiliği'nce özel olarak kurulmuş bir matbaada basılan bu yayınlar, ilk anda Türk basın tarihinden çok Fransız basın tarihiyle ilişkili görülebilir. Bu görüş pek de yanlış olmaz. Zira, dilleri Fransızcadır. Üstelik

Turkish Studies

öngörülen hedef kitleleri de Türkler değil Fransızlardır. Fransız Devrimi'ni ve fikirlerini ülke dışında yaşayan Fransızlara iletmek ve onları da yeni Cumhuriyet rejimine kazandırmak amacıyla çıkarılmışlardır. Osmanlı Devleti içinde yaşayan Fransızlar böylece ülkelerinde olup bitenleri, yeni kanunları ve kavramları öğrenebileceklerdir.¹

Fakat, biraz daha ayrıntıya girildiğinde, bu üç yayın organının sadece Fransız basın tarihine ait sayfalar olarak kabul edilemeyecekleri de açıkça görülür. Politik bir gaye taşıdıkları muhakkaktır, ama hedeflerinin yalnızca Fransızlar olduğu kuşkuludur. Onca masraf ederek “Devrim cumhuriyetinin çıkarlarına en uygun biçimde hizmet etmek, konvansiyon bültenini ve yasalarını tanıtmak” üzere Marsilya yoluyla İstanbul'a iki matbaa makinesi getirten, özel harfler döktürten Fransız Elçiliğinin, Osmanlı halklarını, sözkonusu propaganda atağının kapsamı dışında tuttuğunu zannetmek safdillik olur.

Zira, Fransız Devrimi, ilk yıllarında, Avrupa devletleri tarafından önemli bir olay olarak görülmemiş, daha çok, bir iç savaş gibi algılanmıştı. Bazıları, Fransa'nın bu iç savaştan zarar göreceği ve zayıf düşeceği umuduyla sevinip ellerini ovuştururken, bazıları da XVI. Louis'nin yargılanması ve başının kesilmesiyle başlayan ve İnsan Hakları Beyannamesi'nin bütün Avrupa'ya yayılmak istenmesiyle devam eden gelişmeleri, ilahî hak temelleri üzerine kurulmuş kendi düzenlerine bir tehdit olarak kabul etmişlerdi. Elbette Fransa'ya karşı cephe almışlardı. Zira, İngiltere hariç, bütün Avrupa monarşileri henüz ilahî hak prensibine dayanmaktaydılar.

Yeni Fransa'nın yöneticileri işte bu nedenlerle kendilerini anlatma ihtiyacı içerisindeydiler. İstanbul'da yaptıkları da, sözde Türkiye'de yaşayan Fransızlara, ama aslında Osmanlı aydınlarına yönelik bir yayıncılıktı. Zaten, dört mürettip, bir makinist ve bir müdürle matbaayı kurmuş olan devrin Fransız elçisi Verninac Saint-Moaur², Paris'e gönderdiği bir mektubunda;

“Matbaanın epeyce yüksek olan masraflarını mânen telafi etmek için, gerek İstanbul'daki Fransızlara Fransa Cumhuriyeti'ne dair malumat vermek, gerek Türklere, Avrupa'yı alakadar eden menafii göstermek lazımdır. Bu maksatla, her on beş günde bir ve bilhassa Fransa'dan havadis geldikçe, 6-8 sahifelik gazete çıkarmağa karar verdim. Gazete çıktıkça bir nüshasını, Türk hükümetine gönderdim.”³

satırlarına yer vermiştir. Verninac'ın mektubundaki; “Türklere de Avrupa'yı alakadar eden menafii göstermek” cümlesi, çıkarılan yayının amacının Fransızlarla sınırlı olmadığını apaçık göstermektedir.

Esasen, Fransızlar, Osmanlı Devleti'nde bir kültür nüfuzu kurmak arzusunu öteden beri gütmekteydiler. Daha ihtilaldan önce, 1786'da, Türkiye'deki Fransız Elçisi Choiseul le Gauffier de elçilikte Arap harfleriyle baskı yapan bir matbaa kurmuştu.

Fransızların devrimlerini yaygınlaştırmak arzusunun daha somut bir göstergesi ise, aslında Verninac'ın söz konusu süreli yayını Türkçe bastırmak ve İstanbul'da dağıtmak istemesidir. Gerçi, gerekli harfler bulunamamış ve Türkçe basım gerçekleştirilememiştir, ama Verninac yine vazgeçmemiştir. 1795 Temmuzundan itibaren Fransız Sefareti tarafından Türkçe olarak “Bulletin

1 Bu dönem gazeteleriyle ilgili olarak bkz. L. Lagarde, “Note Sur Les Journaux français de Constantinople à l'époque Révolutionnaire”, *Journal Asiatique*, CCXXXVI, Paris, 1948, s. 271-276.

2 Verninac'ın İstanbul'a gelişi ve faaliyetleriyle ilgili olarak bkz. İsmail Soysal, *Fransız İhtilali ve Türk – Fransız Diploması Münasebetleri (1789-1802)*, Ank., TTK, 1987, s. 134-145.

3 Bu mektup için bkz. Hasan Refik Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, I. cilt, İst., 1970, s. 135.

Turkish Studies

des Victoires de la Republique” belgeleri dağıtılmıştır.⁴ Verninac’ın 7 Mart 1796’da memleketine dönmesinden sonra da elçilik yayınlarının, yukarıda belirtildiği gibi, “La Gazette Française de Constantinople” ve “Mercure Oriental” adlarıyla devam ettirilmesi, arkada bir devlet politikasının varlığını ortaya koymaktadır. Gerçi, İstanbul’da gazetecilik adına atılmış bu adımlar, Fransa’nın Mısır’ı istila etmesi üzerine devam edememiştir. Ancak yine de Osmanlı topraklarında bir başlangıç oluşturmuştur.

Böylece gazetecilik, Osmanlı’ya Fransız İhtilali’nin bir armağanı olmuştur.

1.1.1.Yayımların Fransızca Oluşu

XVIII. yüzyılın sonundaki bu başlangıcı, saman alevi gibi parlayıp sönen bir faaliyet olarak görmek mümkün değildir. Bir defa politik içeriği son derece önemlidir. Devrimin, hiç değilse sonuçları, kanunları ve yücelttiği birtakım kavramları İstanbul sınırlarına taşınmıştır. Fransız Elçisi Verninac’ın özenle belirttiği gibi, her nüshası Türk hükümetine de gönderilmiştir. Hiç şüphesiz dilinin Fransızca oluşu dolayısıyla bu bültenin okuyucusu sınırlı kalmıştır, ancak o günün şartları içinde bile olsa, büsbütün kayıtsızlıkla karşılanmış olduğunu düşünmek doğru değildir.

Çünkü, Fransa’da ihtilal gerçekleşirken tahta geçmiş bulunan III. Selim, yönünü Batı’ya çevirmiş, devleti bu istikamette yeniden yapılandırmak için samimi bir hareket başlatmıştır. Daha tahta çıkmadan sarayın dışındaki dünyaya ve özellikle Avrupa’ya derin bir ilgi duyan III. Selim’in, şehzade iken Fransa Kralı XIV. Louis ile yazışmalar yaptığı, çevresinde de Avrupa’da olup bitenlere ilgi duyan bir ekip oluşturduğu bilinmektedir.⁵

Diğer yandan, Fransızca gazetelerinin en önemli hedef kitlesi, hiç şüphesiz, Osmanlı İmparatorluğu içindeki gayrimüslim topluluklarıdır. Fransızca, imparatorlukta yaşayan azınlıkların ortak dilidir. Yeni Osmanlı eğitim kurumlarından başka, Rum veya Ermeni eğitim kurumlarında da okutulmaktadır. Okuryazar oranı çok yüksek olan gayrimüslimler, Fransız İhtilali’nden sonra yayılan düşüncelere açıktırlar. Fransızların, Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki kültürel nüfuzunu sürdürmek, geliştirmek ve kendi amaçları için kullanmak isterken, gayrimüslimleri dikkate almaması söz konusu olamaz. Bir taraftan Osmanlı Devleti’ni kendi yanlarına çekmeye çalışırken, bir taraftan da Ruslarla savaşa tutuşturmak için ellerinden geleni yapan özel görevli(!) Fransız elçileri, herhalde, imparatorluk içindeki hassas dengeleri bozmanın hesaplarını da yapmış olmalıydılar.

1.1.2. Milliyetçilik Tohumları

Fransız İhtilali’nin beslediği fikirlerinin en belirgin etkileri, önce Hristiyan cemaatlerin okur yazar üyeleri arasında görülmüştür. Avrupa’daki gelişmeleri izleyip ilk yansıyanlar ise, belli başlı bütün Avrupa limanlarıyla olan ticaret bağlantıları sayesinde Rumlar ve Avusturya’ya olan ihracatları yoluyla Orta Avrupa ile devamlı temasta bulunan Sırlar olmuştur. İlginçtir, Fransız Devrimi’nin “özgürlük, eşitlik, kardeşlik” kavramlarından sadece birincisi, bu cemaatler arasında rağbet bulmuştur. Ancak, onlar özgürlüğü yurttaşlık haklarının değil, ulusal bağımsızlığın teminatı olarak, yani milliyetçilik olarak algılamışlardır.⁶ Milliyetçilik, Osmanlı İmparatorluğu’na, devrimi yayma çabalarının bir sonucu olarak girmiş, önce Balkanlar’da olmak üzere dalga dalga yayılmış ve İmparatorluğun çözülme sürecini başlatmıştır.

4 Gerard Groc, “Türkiye’de Fransızca Basın”, **Türkiye’de Yabancı Dilde Basın**, 16-18 Mayıs 1984, İstanbul Üniversitesi Yay., 1985, s. 57. (3 numaralı dipnot).

5 Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi** (Turkey A Modern History), İst., İletişim, 1993, s. 39.

6 Erik Jan Zürcher, **a.g.e.**, s. 47.

I.1.3. Osmanlı Yönetiminde Gazete Algısı

Bütün bu dolaylı dolaysız yansımalarına rağmen, niçin Osmanlı yöneticileri bu etkili silaha, yani gazeteye kendileri de sahip olmak istememişlerdir? İlk akla gelen, bütün bu olup bitenin dış kaynaklı olabileceğinin farkedilmemesi, haricî birtakım etkenlerin İstanbul'a taşınmış olabileceğinin anlaşılmasındadır.

Yine de, 1809 yılında gazetelere birtakım sınırlandırmaların getirilmiş olması,⁷ Osmanlı bürokratlarının bu gücün farkında olduklarını göstermez mi? Ne var ki, bu farkındalık, onları engelleme yönünde te hazür etmiştir. Bunun da sebebini, belki, Osmanlı Devleti'nde her zaman çok önemli bir etken olan iç siyasette aramak gerekir. III. Selim son derece bilinçli, ne yapacağını bilir bir padişah olarak devletin eksiklerinin farkına varmış, çözümünü yeni Batılı değerlerde görmüş ve bunları kendi öncelik sırasına göre uygulamaya da koymuştur. Ne var ki, Nizam-ı Cedîd bütünüyle hayata geçememiştir. Çünkü, yaşanan isyan sonrasında kendi vücuduyla birlikte, Batı'ya dönük bütün projeleri de rafa kaldırılmıştır. Eğer III. Selim indirilmemiş ve katledilmemiş olsaydı hiç şüphe yoktur ki, bu modernleşme aracının kullanılması, yani Türkçe gazeteler için bir çeyrek yüzyıl daha beklemek belki de gerekmeyecekti..

Bu gecikmede başka faktörler de büyük önem taşımaktadır. Her şeyden önce, basın, matbaa sektörünün bir çocuğudur. Türkçe matbaacılık da, her ne kadar azınlık matbaalarının varlığı çok eskilere dayansa da⁸, haklı-haksız birçok sebepten dolayı Osmanlı Devleti'nin hayatına Batı dünyasına göre bir hayli geç girmiştir. Çok basit bir gerçektir, basma tekniğinden mahrumsanız, elbette, gazete çıkaramazsınız.

Bu kadar, belki bundan da önemli bir başka sebep, Osmanlı Devleti'nde okur yazar oranının son derece düşük oluşudur. Azınlık matbaaları çok daha önceleri ortaya çıkmıştı, çünkü, azınlıkların okuma yazma oranları, Müslüman Türklere göre daha yüksekti, hepsinin cemaat idareleri ve kiliseleri, bunlara bağlı ilk ve orta okulları vardı. Azınlıklar üzerinde devletin siyasî baskısı da hemen hemen hiç yoktu, otoritesi gevşekti. İstanbul'a uzak köşelerde bile dünyanın siyasî gidişini izleyen azınlıklar, azınlık kuruluşları mevcuttu. Azınlıkların bu sosyal teşkilatlanmaları yanında ekonomik alandaki üstünlüklerini de unutmamak lazım. Ticaret hayatı, hatta tarım, büyük ölçüde onların ellerinde toplanmıştı. Ekonomik üstünlük, kent hayatında azınlıklara daha müessir söz hakkı sağlamaktaydı. Bu sosyal ve ekonomik durum, azınlıkların kendi dillerinde basım yapan matbaalara, kitap, dergi, gazete sahibi olmalarına imkân vermekteydi⁹.

Diğer taraftan, Osmanlı İmparatorluğu'nda basının Batı dünyasına göre geç ortaya çıkmasının temel sebeplerinden biri de, herhalde, İmparatorluğun kapitalizmle geç tanışması olmalıdır. Zira, basın Batı'da kapitalizmin gelişmesiyle yaygınlaşmıştır.¹⁰

7 Nesimi Yazıcı, "Osmanlı Basınının Başlangıcı Üzerine Bazı Düşünceler", **Osmanlı Basın Yaşamı Sempozyumu, (6-7 Aralık 1999)**, Ank., GÜ İletişim Fakültesi Yayını, s. 8-11.

8 Osmanlı İmparatorluğu'nda Yahudi matbaaları XV. yüzyılın sonlarında ve XVI. yüzyılın başlarında, Ermeni matbaaları XVI. yüzyılın ikinci yarısında, Rum matbaaları da XVII. yüzyılın ilk yarısında kurulmuş ve kısa sürede, yurdun hemen her tarafına yayılmıştır.

9 Hasan Refik Ertuğ, "Türkiye'de Yabancı Dilde Basına Genel Bakış", **Türkiye'de Yabancı Dilde Basın**, 16-18 Mayıs 1984, İst., İÜ Yayını, 1985., s. 78.

10 Korkmaz Alemdar, "Osmanlı Basımına Genel Bakış", **Osmanlı Basın Yaşamı Sempozyumu**, 6-7 Aralık 1999, Ank., GÜ İletişim Fakültesi Yayını, s. 1.

I.2. İkinci Aşama: İzmir Gazeteleri

Gazete-ekonomi ilişkisi, ya da sermayenin gazeteyi nasıl doğurduğu, Türk basın tarihinde ikinci büyük aşama olarak nitelendirilen¹¹ İzmir gazeteciliğinde apaçık görünmektedir. Burada, İstanbul'da elçilikte hazırlanan resmî bültenlerin hayli ötesine geçilmiş, içeriden ve dışarıdan birtakım haberlerin gelişim çizgileriyle verilmeye çalışıldığı, az çok düzenli bir süreliyatına ulaşılmıştır. Çünkü, son derece işlek limanı bu Ege kenti çok hareketli bir ticaret merkezidir.

İzmir gazeteciliğinde de Fransızlar birinci derecede rol oynamış, onlar da yayımlarını Fransızca olarak yapmışlardır.¹²

Fransa, XVIII. asrın sonlarına doğru Türkiye'de geniş bir ticaret hacmine sahip olmuştur. İhtilal arifesinde, Fransızların Osmanlı imparatorluğu hudutları içinde seksen kadar ticarî müessesesi mevcuttur. Fransız teb'ası, Osmanlı İmparatorluğu'nda, 1536 tarihli kapitülasyon antlaşmasıyla teminat altına alınmış imtiyazlar sayesinde, ayrı ve muhtar bir topluluk (Nation) halinde yaşamaktadır. Yine bu yakınlıkla Fransızların İstanbul, İzmir, Selanik, Kuron (Mora), Hanya (Girit), Rodos, Kıbrıs, Bağdat, Halep, Şam, Sayda, İskenderiye gibi başlıca liman ve şehirlerde konsoloslukları bulunmaktadır. Babiâli de, „Fransızlara ve Fransız kurumlarına genellikle dostça, müsamahakâr ve hatta himayekâr davranmaktadır.“¹³

1815'te Napolyon Savaşları'nın sona ermesi Akdeniz'de ticaretin gelişmesine yaramış, bu çerçevede İzmir de büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Kentte, başta Marsilya olmak üzere Akdeniz'in diğer işlek limanlarıyla iş ilişkileri kurmuş bir tüccar grubu oluşmuştur. Yani, XIX. yüzyıl başlarında İzmir'de çok sayıda yabancı tüccar, özellikle Fransızlar kümelenmiş durumdadır. Dolayısıyla karşılıklı haber ihtiyacı son derece artmıştır. Ve bu mecburiyetten doğmuş, geçici ve iğreti bir kümeleniş gibi görünmemektedir. İzmir'de ticaret kadar canlı bir sosyal hayat meydana gelmiştir. Fransız tüccarlar çeşitli meslek örgütleri oluşturmuşlar, hatta bir ticaret odası bile kurmuşlardır. Fransa'da ihtilalle başlayan değişim ve dönüşüm, sanki onları buldukları yere daha çok bağlamıştır. Yeni rejimi destekleyenler hâlâ kafalarında bir yığın soru işareti taşırken, önemli bir bölümü açıkça krallığı cumhuriyete tercih etmekte, gelişmeleri biraz kırılgan ve küskün, ama, bir gün yeniden eskiye döneleceğinin umuduyla izlemektedir.

I.2.1. Le Smyrnéen - Le Spectateur Oriental

Fransız tacirlerden Charles Tricon'un, 1824 Ocağında İzmir'de, “Le Smyrnéen” adlı aylık bir Fransızca gazete çıkarmaya başlaması, ister taraftar, ister muhalif, her durumda, Fransa'da olup bitenden haberdar olmak isteyen, bir kitleniniş çevrelerini yakından gözlemek, ticareti etkileyebilecek faktörleri izlemek ihtiyacının bir sonucudur. Bir süre düzensiz aralıklarla ve güçlükle çıkarılabilen “Le Smyrnéen”, kısa bir süre sonra el değiştirmiş, yine kentte iş yapan bir Fransız olan M. Roux'nun kontrolüne geçmiştir.

Bu sırada Mora'daki Yunan isyanı yayılarak devam etmektedir. Osmanlı hükümeti, ayaklanmayı bastırmak için yoğun çaba harcamakta, ne var ki, istediği sonucu alamamaktadır. Yeniçeriler, sanki askerliği unutmuş gibidirler. Geride çoluk çocuklarıyla iş ve güçlerini bırakmış olan milis güçleri, isteksiz isteksiz savaşmakta, girdikleri hemen her mücadeleyi kaybetmektedirler.¹⁴ Rum ayaklanmacılar, denizlerde de ticaret gemilerini harp gemilerine

11 Gerard Groc, “Türkiye’de Fransızca Basın”, *Türkiye’de Yabancı Dilde Basın*, 16-18 Mayıs 1984, İstanbul Üniversitesi Yay., 1985, s. 57.

12 Fransız Elçiliği bültenleri ve İzmir Gazeteleriyle ilgili ayrıntılı bilgi ve değerlendirmeler için bkz; Ali Budak, *Batılılaşma ve Türk Edebiyatı Lale Devri’nden Tanzimat’a Yenileşme*, İst., Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2008, s. 235-254.

13 Soysal, *a.g.e.*, s. 41.

14 Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Cilt: V, Ankara TTK Basımevi, 1988, s. 115.

çevirmişler, Türk filosuna kafa tutmaktadırlar. Korsanların fırsat buldukça yaptıkları saldırılar Akdeniz ticaretine büyük zararlar vermektedir.

Yeni sahibinin idaresinde “Le Smyrnéen”, Rum isyanını destekler nitelikte yayın yapmaktadır. Bir Türk kentinde Türk menfaatlerine aykırı bu gazetecilik yönetimin gözünden kaçmaz, devrin reisü'l-küttabı (Hariciye nazırı) Fransa elçiliği tercümanını çağırarak, “Le Smyrnéen”den duyduğu rahatsızlığı dile getirir. Reisü'l-küttab'ın şikâyetini değerlendiren Fransız elçisinin verdiği talimatla, İzmir'deki Fransa Konsolosu M. David, gazete sahibinin dikkatini çeker. Fakat gazete, zaten o sıralarda yayımını durdurmuştur. Belki gördüğü bu baskı ve aldığı tepkiler yüzünden, belki gazeteyi yayımlamakta maddî olarak zorlandığı için, Monsieur Roux, “Le Smyrneen”i Ekim 1824'te, Monsieur Didier'e devreder.

Aylık gazete “Le Smyrnéen”, Didier'in eline geçtikten sonra, önemli değişikliklere uğrar. Didier, ilk iş olarak, İzmir'in köklü işadamlarından matbaacı Monsieur Vigoureux ile ortaklık kurar, sonra da gazetenin adını “Le Spacteteur Oriental”e çevirir. Yeni gazete aynı zamanda, cumartesi günleri çıkan haftalık bir yayın organına dönüştürülmüştür. Gazete daha ilk sayısından itibaren ağır başlılığı ile hem büyük ilgi hem de takdir toplar. Çünkü gazete yeni adıyla birlikte politikasını da tamamıyla değiştirmiştir. İlk çıktığı zamanki gibi, Yunan isyanını desteklememekte, tam aksine, Akdeniz'de ticaret gemilerine saldırılarından dolayı Rum korsanlara açıkça cephe almaktadır. Yapılanların yanlışlığına aktif ve şiddetli bir karşı çıkış söz konusudur. Çünkü Akdeniz'de zarar gören ticaret gemilerinin önemli bir bölümünü İzmir'den Avrupa'nın çeşitli merkezlerine yük taşıyanlar meydana getirmektedir. Dolayısıyla “Le Spacteteur Oriental”, bu akıllı tavır ve yaklaşımıyla, XVII. yüzyıldan beri ticaret amacıyla o bölgeye yerleşen Fransızların yanı sıra, diğer yabancılara ve onların etkisiyle Fransızcaya büyük ölçüde aşına olan Türklerden oluşan¹⁵ hedef kitlesinin nabzını tutmayı başarmış, İzmir'de ticaret yapan Fransızlarla diğer yabancılardan sesi olmuş, onlar tarafından sahiplenilmiştir.

Ne var ki, İzmir'deki Fransız tüccarların menfaatleriyle Fransa hükümetinin menfaatleri çelişmektedir. Fransa, İngiltere ve Rusya ile birlikte Yunan istiklal mücadelesini desteklemektedir. Bağımsız bir Yunanistan'ın kurulması, Osmanlı Devleti'ne karşı farklı hesapları olan her üç devletin de politikalarına uygun düşmektedir.

“Le Spectateur Oriental”in bu şartlarda, Türk devletinin yanında yer alması ve Avrupa'da Osmanlı politikalarının savunucusu olması son derece önemli ve çarpıcı, bir o kadar da dikkat çekicidir. Nitekim, İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Stratford, İzmir'deki Fransızca gazetenin kendi resmî politikalarına aykırı duruşunu Babiâli nezdinde şiddetle protesto etmiş, yayımların durdurulmasını istemiştir. Fakat “Le Spectateur Oriental” yöneticileri, geri adım atmak bir yana, İngiltere elçisini, bu dayanaksız girişimi ve buyurgan yaklaşımından dolayı kınamış, Türklerin haklı davalarını savunmaya devam edeceklerini açıklamışlardır. Öyle de yapmışlardır. Bunun üzerine İngiliz büyükelçisi, söz dinlemeyen Fransız gazetecileri, kapitülasyonlardan kaynaklanan hakların kullanılması için, İzmir'deki Fransa Konsolosluğu'na şikâyet etmiş, derhal kendisinden özür dilenmesini istemiştir. Gazete, 14 Temmuz 1826 tarihli nüshasında kısa bir tarziye yayımlamış, ne var ki, bu İngiliz elçiyi tatmin etmemiş, yöneticilerin cezalandırılmasına yönelik baskısını sürdürmüş, nihayetinde Fransa konsolosuna, kendi arzularına uyacak ve direktiflerine göre yayın yapacak bir başyazar bulununcaya kadar “Le Spectateur Oriental”i kapatmıştır.

15 L. Lagarde, “Note Sur les journaux Français de Smyrne a l'époque de Mahmoud II”, *Journal Asiatique*, 1950, s. 103-144.

Didier, gazetesini tekrar açabilmek için başvurunca kendisinden, artık bu tür yayımcılık yapmaması istenir. O da daha ılımlı ve uyumlu habercilik için söz verir ve gazetesini tekrar açar. Çünkü, geçen sürede, hem büyükelçi hem de İzmir konsolosu değişmiştir. Ne var ki Didier, gazetesinin politik çizgisini değiştirmemiştir. Belki, Fransa'da ihtilalden sonra yavaş yavaş yayılıp yaygınlaşan hürriyet havasının, içeridekiler kadar dışarıdaki Fransızları da etkilemiş olmasından, belki de, dayandığı okuyucu kitlesinin çıkarları öyle gerektirdiğinden, “Le Spectateur Oriental”, başta Fransa olmak üzere, İngiltere ve Sardunya hükümetleri ve uygulamaları aleyhine yazılar yayılmaya devam etmiştir.¹⁶ Gazetede Fransa Büyükelçiliği'ne yapılan eleştirilerin başında, alınan harçların fazlalığı gelmekte, bu yöndeki şikâyetler dile getirilmektedir. Bu defa, “Le Spectateur Oriental”ın karşısında bizzat Fransız büyükelçisi vardır. Büyükelçi, kendisini ve dost ülkelerin yöneticilerini hedef alan yayımlara son verilmesini, aksi takdirde, “daha ciddi yaptırımlara başvuracağı” tehdidinde bulunmuş,¹⁷ bundan da sonuç almıştır. Didier çekilmek mecburiyetinde kalmış, gazetenin yönetimine, avukat soydaşı Alexandre Blacque geçmiştir.

1.2.2. İlkeli Bir Gazeteci: Alexandre Blacque

Hukuk eğitimini Fransa'da yapmış olsa da Alexandre Blacque, İzmir'deki ticaret ve matbuat âleminin de yabancıdır. Ticaret mümessili olarak çalışmakta, gazetelerde yazılar da yayımlamaktadır. Fransız işadamlarının güvenini kazanmış olmanın yanında, sağlam bir Türk dostudur ve Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sıkışık durumun farkındadır. Gazetesinde ciddi ve makul yazılarla çıkış yolları aramış, bilgisi ve öngörüsüyle yalnız halkın değil, zamanın diplomatlarının da takdirini kazanmıştır.¹⁸ Çünkü geniş ve gerçekçi bir bakış açısı ortaya koymuştur.

“Blacque, II. Mahmud'un başlattığı kendi deyimiyle Türk devrimini, Fransız devrimi çizgisinde bir evrensel adım olarak selamlamakta, Türklerin de Avrupalı devletler arasında yerini alma hakkı olduğunu savunmaktadır. Batılı kafa kafasını ve mantığını çok iyi bilen bir Batılı tarafından yapılan bu savunma son derece büyük etki yaratmıştır. İzmirli gazetecinin makaleleri dışarıda, Avrupa basımında sık sık yer bulurken, içeride sultan bunları günü gününe çevirtip okumuştur”.¹⁹

Blacque, Türk-Yunan ilişkileri ve Akdeniz politikasına dair derin bilgisiyle Yunan bağımsızlığına karşı çıkmakta, böyle bir siyasi gelişmenin, Doğu'daki Fransız menfaatlerine de zarar vereceğini düşünmektedir. Blacque, güdülen bu politikanın, Fransa'nın olduğu kadar, birlikte hareket ettiği İngiltere'nin de gerçek çıkarlarına hizmet etmediğine inanmaktadır ve bu bakış açısı, imparatorlukta yaşayan Fransızlar, hatta diğer yabancı tacirler tarafından paylaşılmaktadır. Alexandre Blacque'ın hücumlarından, 23 Nisan 1827'de Yunanistan'da cumhurbaşkanlığına seçilen Count A. Capo d'Istria (Capo d'Ystria) da kurtulamamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nu meşgul eden gailelerin, şekli ve mahiyeti ne olursa olsun, Rusya tarafından, ya doğrudan doğruya yahut dolambaçlı yollardan tahrik edildiğini, içerideki yabancıların kolaylıkla görebildikleri anlaşılmaktadır. Bir aralık Rusya'ya karşı Osmanlı İmparatorluğu'nu tutar gibi görünen Fransa ve İngiltere, bu defa Rusya ile anlaşma zemini arar.. Öteden beri A. Blacque'ın yazılarından rahatsızlık duyan ve kendilerine büyük zarar verdiğini düşünen Ruslar, işte bu yakınlaşmayı fırsat sayarak elçileri vasıtasıyla Fransa'yı sıkıştırırlar.

16 İzmir gazeteleri ile ilgili ayrıntı için bkz. Hasan Refik Ertuğ, **Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi**, I. Cilt, İst., 1970, s. 135- 143. Ayrıca, Hasan Refik Ertuğ, “Türkiye’de Yabancı Dilde Basına Genel Bakış”, **Türkiye’de Yabancı Dilde Basın**, 16-18 Mayıs 1984, İst., İÜ Yayını, 1985., s. 80-85, Gerard Groc, “Türkiye’de Fransızca Basın”, **Türkiye’de Yabancı Dilde Basın**, 16-17-18 Mayıs 1984, İstanbul Üniversitesi Yay., 1985, s. 57-59.

17 Selim Nüzhet Gerçek, **Türk Gazeteciliği**, İst., 1931, s. 22.

18 A. Baratta, **Constantinopoli effigiate e descritte Foutana**, Torino 1840, s. 326.

19 Orhan Koloğlu, **Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, İst., 2006, s. 22.

İstekleri, gazetenin yayınlarındaki sertliğin hafifletilmesidir. Fransız elçiliği, yine konsolosluk aracılığıyla, yayınlarını yumuşatması konusunda Blacque'i uyarır (23 Ağustos 1827). “Le Spectateur Oriental”ın sahipleri A. Blacque ile Vigoureux, elçiliğe bildirilmek üzere, konsolosa şu cevabı verirler:

“Fransa elçiliği bu meseleler hakkında ne düşünüyor, bize bildirsün ki, neşriyatımızda, elçiliğin nokta-i nazarı ile tezat haline düşmeyelim.”

Tahmin edilebileceği gibi, elçilik, istenilen talimatı gazetecilere veremeyecektir. Gazete de doğru bildiği yolda yürüyecek, yayınlarına aynı şiddetle devam edecek, sonuçta, Fransa, İngiltere ve Rusya aleyhinde sayılan bir yazısı yüzünden, 11 Ekim 1827’de Fransa Konsolosluğu’nca bir ay müddetle kapatılacaktır. Ancak, Blacque ve Vigoureux’yu bu da durduramamıştır. Yapılan baskıları ve uygulanan sansürü, çeşitli zeminlerde protesto ederken, bir taraftan da “Le Spectateur Oriental”ın kapalı kaldığı müddet içinde, tüccar olan okurlarına hizmete devam maksadıyla, içinde yalnız iktisadî haberler bulunan bültenler neşretmişlerdir. Bir aydan fazla bir süre kapalı kaldıktan sonra 16 Kasım 1827’de okuyucularıyla tekrar buluşan “Le Spectateur Oriental”, Osmanlı Devleti çıkarları lehindeki tutumunu eskisi gibi sürdürmüştür. İzmir’in ticarî hayatına verdikleri zararlar cezasız kalan vurguncu Rumların eylemleri devam ederken, 20 Kasım 1827 tarihinde Navarin baskını gerçekleştirilmiş; tabii olarak, ortada bir savaş durumu olmadığı halde Türk savaş gemilerini batıran Fransa, İngiltere ve Rusya ile ilişkiler çok gerilmiş ve kopmuştur. 8 Aralık 1827’de elçiler de karşılıklı olarak geri çekilmiştir. Fransa büyükelçisi memleketine dönerken, geminin Urla limanına uğramasından faydalanarak, İzmir ve havalisindeki Fransızları temsilen kendisini ziyaretine gelen A. Blacque’i kabul etmiş, ancak, onun İzmir’de yaşayan Fransızların vaziyetlerine ilişkin değerlendirmelerini ve geleceğe dönük uyarılarını, belki şimdiye kadar hakkında hep olumsuz görüşler dinlediği için pek kulak asmamıştır. Elçinin ayrılmasının ardından, 23 Aralık 1827’de, İzmir’deki Fransız Konsolosluğu da kapanmış, Fransızların menfaatlerini korumak vazifesi Hollanda Konsolosluğu’na verilmiştir.

“Le Spectateur Oriental”, yayın çizgisini aynı doğrultuda sürdürmektedir. Elçinin dönmesi ve konsolosluğun kapatılmasıyla Fransız azınlığın içine düştüğü yalnızlık, gazetenin 300. sayısına dramatik bir şekilde yansımıştır. Fransa’nın, İngiltere ve Rusya’nın dümen suyundaki Avrupa politikasıyla kendi vatandaşlarının çıkarlarını ihmal ettiği ve onları bir kenara ittiği görüşü dile getirilmiş, “Yalnız başkalarının yararını dikkate alan bir siyaset takip eden Fransız kabinesinin basiretsizlik ve zaaf içine düştüğü” vurgulanmıştır. Gazeteye göre, “Himayesiz kalan Fransızlara Türk devleti sahip çıkmış ve onları bir baba şefkatiyle koruması altına almıştır”. Halbuki, “Fransa, bu badireye sebepsiz girmiş, ananevî ve samimi bir münasebeti bu suretle ihlal etmiştir. Bu isabetsiz politika, herhalde kınanacak ve Fransız umumî efkârı bu vaziyetin vehametini layıkı ile anlayarak mesullerini araştıracaktır.”

I.2.3. Babiâli'nin Aczi

Bundan sonraki süreçte, “Le Spectateur Oriental”ın cesur ve ilkeli yayıncılığını devam ettirmesi ne kadar ilgiye ve saygıya değer, kapitülasyonlardan doğan hakların haksız kullanımı karşısında, Babiâli’nin, çok zaman, elleri kolları bağlı bir acizliğin pençesinde kıvrınması o kadar kahredicidir. Egemen bir devletin, kendi toprakları üzerinde çıkan bir gazetenin, yabancı bir devlet elçisi veya konsolosu tarafından kapatılmasına izin vermesi, sahibine baskı yapılmasını ve yazılarına müdahale edilmesini sessizlikle karşılaması şaşırıktır. Kaldı ki, o gazete ülkenin çıkarları lehine yayın yapmakta, yabancı uyruklu da olsa, o gazetenin sahibi Osmanlı Devleti’nin haklarını savunmaktadır. Yabancılar, sahip oldukları ayrıcalıklarla kendi ülkelerinde olduklarından daha özgürdüler. Hele elçilikler ve konsolosluklar, âdeta devlet içinde devlet gibidirler. Yalnızca uyruklarının menfaatlerini korumakla kalmamakta, devletin iç işlerine bile karışmaktadırlar. O

Turkish Studies

kadar ki, Fransa ve İngiltere, Osmanlı Devleti'yle siyasi ilişkilerini kesmiş, elçilerini geri çağırması ve konsolosluklarını kapatmış olmalarına rağmen, ellerini, Türkiye'deki uyruklarının üzerinde tutabilmişlerdir. Hatta, kapatılan Fransa'nın İzmir Konsolosluğu görevlilerinden M. Castenia, ülkeyi bile terketmemiş, Hollanda Konsolosluğu çatısı altında vazifesini apaçık sürdürebilmiştir. Dahası, Monseur Castenia, Türkiye'de yerleşmiş Fransızların sesi ve savunucusu Blacque'in yazılarından duyduğu büyük rahatsızlığı, "Le Spectateur Oriental"ın matbaasını dağıtarak gidermeye cüret edebilmiştir. 31 Aralık 1827 günü, Urla Limanı'ndaki Fransız gemilerinden aldığı bir müfrezeye askerle, "Le Spectateur Oriental"ın matbaasına zorla girmiş, içerideki alet, edevat ve harfleri toplatmış, Hollanda Konsolosluğu'na taşıtmıştır. Amaç, gazetenin yayınına imkânsız kılmaktır. Baskında, matbaacı Vigoureux kaçmışsa da, A. Blacque yakalanmış ve bir suçlu gibi nezarete atılmıştır. Blacque üç gün sonra Ticaret Mümessilliği'nce ödenen kefaletle serbest kalabilmiştir. Ardından da görevini ve yetkisini kötüye kullandığı gerekçesiyle M. Castenia hakkında Fransız Mahkemesi'nde dava açmış, uğranılan maddî ve manevî zararın tazminini istemiştir.

I.2.4. Le Courier de Smyrne:

Blacque, bir taraftan da "Le Spectateur Oriental"ın yerine, derhal başka bir gazete çıkarma uğraşına girmiş ve bunu da başarmıştır. Hemen yeni yılda, yani 1828 Ocak ayında, sanki araya hiçbir olay girmemiş, her şey doğal bir akış içerisindeymiş gibi, "Le Courier de Smyrne"yi çıkarmıştır. Hedef kitle yine ildeki Fransızlardır ve gazete yine haftalıktır. İzmir'de, Fransızca olarak yayımlanan üçüncü gazete; "Le Courier de Smyrne"nin yayın politikası da "Le Spectateur Oriental"e paraleldir. Blacque, burada, yabancı devletler hakkında daha ılımlı bir dil kullanmışsa da, Rus menfaatlerine alet olan Yunan Cumhurbaşkanı Count A. Capo d'Istrias'ı devamlı surette tenkit etmekten geri durmamıştır. Yayınlardan rahatsızlık duyan Rusya harekete geçmiş ve Babiâli nezdinde şiddetle protestoda bulunmuştur. Bu baskılar altında, Babiâli, 5 Ağustos 1828'de İzmir Mütessellimi Ömer Lûtfi Efendi'ye verdiği bir talimatla, şikâyetleri tahkik etmesini emretmiştir. Ömer Lûtfi Efendi, A. Blacque'i davet ederek açıklamalarını dinlemiş, bilvesile Türkiye'ye yaptığı büyük hizmetleri hükümetinin takdir ettiğini de bildirmiştir. Ömer Lûtfi Efendi, mesele hakkında görüşlerini sorduğu birçok tacirden de gazete hakkında olumlu sözler işitince, Babiâli'ye, "Le Courier de Smyrne"nin yayımlanmasında ülke için zarar değil, fayda gördüğünü belirten bir yazı göndermiştir. Ne var ki, müttefikler, özellikle Rusya, bu cevaptan hiç memnuniyet duymamış, Babiâli nezdinde yeniden teşebbüse geçmiştir. Bunun üzerine İzmir mütessellimine, 31 Ağustos 1828'de, İstanbul'dan daha kesin bir talimat verilmiş, Ömer Lûtfi Efendi, A. Blacque'i bir kere daha davet ederek, gazetede ki hücumlarını biraz hafifletmesini istemeye istemeye resmen tebliğ etmek mecburiyetinde kalmıştır. Çünkü, gelişmeleri yakından izlemiş olan Ömer Lûtfi Efendi, gazeteye böyle müdahale edilmesinin memleketin çıkarına olmadığını gayet iyi bilmektedir ve bu uygulamanın başlatıcısı olmayı hiç arzu etmemektedir. Tavrını, "şikâyet edilen gazete ve gazeteci hakkında doğrudan işlem yapabilmesi için, Fransız Elçiliği'nin müracaatta bulunması gerektiğini" ileri sürerek, Babiâli'ye de ihsas ettirmiştir. Esasen, mütessellimin önerisi milletlerarası hukuk kurallarının hatırlatılmasıdır. Ömer Lûtfi Efendi'nin diplomatik çıkışıyla gazete üzerindeki baskı biraz hafiflemiş, Fransa elçisi, Blacque'e, "Fransa'nın Doğu siyasetini bozmayacak bir siyaset takip etmesini, biraz daha itidalli ve ihtiyatlı bir dil kullanmasını" tavsiye etmekle yetinmiştir. Ancak, Rusya Elçisi M. de Ribopier işin arkasını bırakmak niyetinde değildir. Kısa bir süre sonra reisü'l-küttap efendiyi tekrar sıkıştırır ve gazetenin kapatılmasını ister. Bunun üzerine İzmir Mütessellimi Ömer Lûtfi Efendi, bir kere daha, bir Fransız uyuşuna, başka devletin isteğiyle müdahalede bulunmanın doğru olmayacağını ileri sürmek zorunda kalır. Bu konuda söz sahibi Fransa elçisidir ve ancak onun girişimiyle harekete geçilebilir. Bir tarafta müttefik Rusya'nın yoğun baskısı, diğer tarafta Osmanlı makamlarının haklı direnişi. Nihayetinde Fransa elçisi daha fazla dayanamayarak A. Blacque'e, yayınına ılımlı bir çizgiye oturtmazsa, "Le Spectateur Oriental"ın başına gelenlerin,

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012*

yeni gazetenin de başına geleceği uyarısında bulunur.31 Ağustos 1828 tarihli bu resmî yazı, Fransa, İngiltere, Rusya ittifakına muhalif tavır sürerse, gazetenin kapatılacağı anlamına gelmektedir.

Blacque, Babiâli'nin kendisine ve gazetesine sahip çıktığının farkındadır. Fakat, bütün Avrupa'ya karşı Türkiye'yi savunduğunu, uzun süre böyle devam etmenin mümkün olmadığını da bilmektedir. Baskıların dozunun giderek artacağı çok açıktır. Yine de “Le Courier de Smyrne”, Blacque yönetimindeki yayını 1829 Haziran ayına kadar muntazam bir şekilde sürdürecektir, daha sonra, kendiliğinden bırakacaktır.²⁰ Çünkü bu aşamada devreye, bütün bu olup biteni İstanbul'dan dikkatlice izlediği ve gözlediği anlaşılan Sultan II. Mahmud girecektir.

1.3. Üçüncü Aşama: Türkçe Gazeteler

İzmir gazeteciliğini değerlendirirken, bu tecrübenin, Türk basını için iki önemli sonuç doğurduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi; gazetelerin Avrupa ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler açısından sağlam bir köprü görevi üstlenebileceğinin anlaşılmasıdır. Bu durum her iki taraf için de geçerlidir. Avrupalılar, pek az tanıdıkları Osmanlıları, çok zaman kendi çevresinin dışından gelen haber kaynaklarıyla değerlendirmekte ve onların kaderlerini yönlendirmeye çalışmaktadırlar. A. Blacque, Fransız sefirine gönderdiği 3 Şubat 1831 tarihli bir mektupta, İzmir'deki Fransız basınından; henüz kendi gazeteleri bulunmayan Osmanlılar hakkında tarafsız görüşler yansıtabilecek tek iletişim kanalı olarak söz etmiştir. Dolayısıyla gazete, her haberin doğruluğunu araştırabilmek imkânından mahrum Avrupalı için büyük şanstır. Bu sayede Türkiye'de olup biten her şeyi doğru bir şekilde izleyebilecekler ve daha sağlıklı değerlendirmeler yapabileceklerdir. Blacque, Fransız sefirine şöyle yazmıştır:

"Yunanistan'ı görmüş alanlar, bu ülkenin gerçek durumu hakkında Avrupa'yı aldatıp aldatmadığını veya abartma yapıp yapmadığını söyleyebilirler (...). Osmanlı hükümetine yaptıklarının doğal bir sonucu olarak, Rusya kendisine karşı giriştiğim savaştan dolayı beni suçlayabilir mi?"

Blacque, sınırları içinde yayımlanan bir gazetenin Osmanlı Devleti'nin de yegâne kendini anlatma vasıtası olduğunu vurgulamış ve mektubunu şöyle tamamlamıştır: “Son olarak, yabancı kamuoyuna seslenebileceği tek organın bu imparatorluğa bırakılmasını istiyorum.”²¹

İkinci sonuç, İzmir gazetelerinin İstanbul'da gerçek anlamda bir Türk basınının doğumuna yol açmış olmalarıdır. Blacque ve arkadaşlarının Türk devleti için katlandıkları zorluklar ve fedakârlık seviyesindeki eşsiz yayımcılıkları sultanın teveccühünü ve takdirlerini kazanmış, aynı zamanda da onun kafasında yeni bir ışığın yanmasına sebep olmuştur.

İzmir Mütessellimi Ömer Lûtfî Efendi'nin Rus ve Fransız elçilerinin baskılarına her defasında karşı duruşunun ardında, İstanbul'dan kendisine ihsas ettrilen yüksek iradenin bulunduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Sultan Mahmud, İzmir'de yayımlanan ve tirajı son derece kısıtlı olan bir gazetenin Avrupa'da uyandırmış olduğu büyük yankıyı ve olağanüstü gücü, İngiltere, Fransa ve Rusya diplomatlarının telaşlarından ve ne olursa olsun bunu önleme gayretlerinden çok iyi anlamıştır. Özellikle “Le Spectateur Oriental” ve “Le Corruier de Smyrne”de Blacque'in, Batı'nın Türkler hakkındaki önyargılarını kırmak için giriştiği mücadeleden fazlasıyla etkilenmiştir. Zeki padişah bu önemli ve etkili silahı kendisi de kullanmaya karar vermiştir. Blacque'i İzmir'den

20 İzmir gazeteleri ile ilgili ayrıntı için bkz. L. Lagarde, “Note Sur Le Journaux Français de Smyrne a L'époque de Mahmud II”, *Journal Asiatique*, Paris, 1950, s. 103-144. Selim Nüzhet Gerçek, *a.g.e.*, s. 220-30, Hasan Refik Ertuğ, *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, I. Cilt, İst., 1970, s. 135- 143. Ayrıca, Hasan Refik Ertuğ, “Türkiye'de Yabancı Dilde Basına Genel Bakış”, *Türkiye'de Yabancı Dilde Basın*, 16-18 Mayıs 1984, İst., İÜ Yayını, 1985, s. 80-85.

21 L. Lagarde, “Note Sur Le Journaux Français de Smyrne a L'époque de Mahmud II”, *Journal Asiatique*, Paris, 1950, s. 128-129.

saraya çağırılmış, İstanbul'da, bütün masrafları devlet tarafından karşılanacak Fransızca bir gazete (Le Moniteur Ottoman) çıkarmasını istemiştir. Teklifi kabul eden A. Blacque'in matbaası satın alınıp payitahta taşınırken²², bir yandan da ilk Türkçe gazete için gerekli hazırlıklara başlanmıştır. Blacque'e yüksek bir maaş bağlanmış, ayrıca kendisine ailesiyle oturması için Kadıköy'nde büyük bir yalı tahsis edilmiştir.²³

II. TÜRKÇE GAZETELER

II.1. İlk Gazete: Takvîm-i Vekâyi

Takvîm-i Vekâyi II. Mahmud'un önderliğinde Osmanlı Devleti'nin Batı kurumlarını hızlı bir biçimde kabule ve kendi devlet örgütünü Avrupa'daki benzerlerine göre şekillendirmeye başladığı bu süreçte, reformlar zincirinin bir halkası olarak çıkarılmıştır. Bu bapta Batılılaşma yönündeki çabalar içinde önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. *Takvîm-i Vekâyi*'in yayımlanması eski kurumları yenileme çabalarının bir parçası olarak değerlendirilmelidir.²⁴ Bu arada, ayaklanma bölgelerindeki Rumca gazeteler bir yana, Osmanlı İmparatorluğu'nun uzak ve problemlili bölgesi Mısır'da 3 Aralık 1828'den itibaren *Vekayi-i Mısıryye* yayımlanmaktadır. Yarısı Türkçe yarısı Arapça olan *Vekayi-i Mısıryye* devlet görevlilerine dağıtılmış, Osmanlı yönetimine karşı kullanılmıştır. Şüphesiz, II. Mahmud, *Vekayi-i Mısıryye*'den de etkilenmiş olmalıdır.

Fakat, tekrara düşmek pahasına bir kere daha belirtmek gerekir ki, *Takvîm-i Vekâyi*'in çıkmasında asıl büyük etken İzmir Gazeteleri olmalıdır. Esasen, Alexandre Blacque'in yaptığı yayınlarla Avrupa'da uyandırdığı yankının padişahı çok etkilediği, onu İstanbul'a çağırmasından ve Takvim'den hemen beş gün sonra Le Moniteur Ottoman adıyla Fransızca bir gazete yayımlanmasından anlaşılmaktadır.

II. Mahmud, *Takvîm-i Vekâyi*'e dair hatt-ı hümayunda, bir gazete çıkarmanın uzun zamandır "emel"i olduğunu, nihayet vaktinin geldiğini belirtmiştir. Padişah, bunun "şer-i şerif ve nizâma asla dokunur bir yeri" bulunmadığını da özellikle vurgulamıştır.²⁵ Sultan Mahmud'un "şer-i şerife ve nizâma asla dokunur bir yeri olmadığı" açıklamasından da, hem dinin toplum içindeki etkisinden yararlanmak, hem de, daha en başta, yöneltilebilecek "gâvur işi, gâvur icadı" eleştirilerinden kurtulmak istediği sonucu çıkarılabilir.

II.1.1. Etkili Bir Yönetim Aracı

Hangi etkenlerle olursa olsun Takvîm-i Vekâyi'in yayımlanması, gazetenin bir modernleşme aracı olarak keşfedilmesi ve kullanılması anlamına gelmektedir. II. Mahmud reformcu bir önderdir ve toplumunu Batı yönünde değiştirmek ve dönüştürmek istemektedir. Söyleyecekleri, öğretecekleri, anlatacakları birçok şey vardır ve bütün bunları bir gazeteyle yapabilecektir. II. Mahmud, ayrıca, III. Selim döneminde başlayan merkezîyetçilik ve ıslahatçılık siyasetini sürdürmek istemektedir. Özellikle Vak'a-i Hayriye'den saltanatının sonuna kadarki uygulamalarında bu politikaların gereklerini yerine getirmeye çalışmıştır. II. Mahmud, idarenin tebaa üzerindeki denetim gücünü arttırmanın, ancak, haberleşme imkân ve araçlarının rasyonel bir biçimde kullanılmasıyla mümkün olabileceğini kavramıştır. 1832 tarihli bir hatt-ı hümayununda, haberleşme hizmetlerinin, ayırım yapılmaksızın bütün ülke ahalisini kaplayacak şekilde ve devlet tekeli altında geliştirilip, genişletilmesini, tez zamanda ulaşılmaya gereken bir hedef olarak önüne

22 Bu arada "Courrier de Smyrne"nin imtiyazını satmıştır. Yeni sahibi tarafından adı; "Journal de Smyrne" olarak değiştirilen gazete yayın hayatını sürdürmüştür.

23 Vak'a-Nüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi, c. VIII, Yayıncı Hazırlayan: Münir Aktepe, Ank., TTK, 1990, s. 18.

24 Nesimi Yazıcı, "İlk Türkçe Gazetemiz Takvim-i Vekayi ile İlgili Bazı Düşünceler", V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi-Tebliğler, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul, 21-25 Ağustos 1989), Ank., TTK, 1990, s. 216.

25 Lutfi Tarihi, c. III, Dersaadet, 1292, s. 156-157.

koyduğunu belirtmiştir.²⁶ Çünkü, Osmanlı toprakları üzerinde millî bir Yunan Devleti kurulmuş, Mısır gibi önemli bir eyalet neredeyse devletten kopmuş, hatta saldırılarıyla payitahtı çok güç durumlara düşürmüştür. Cezayir gibi bir eyalet, göz göre göre yitirilmiştir. Donanma yok edilmiş, yüzyılların asker ocağı lağvedilmiş, yerine kurulan ordu henüz boşluğu dolduramamıştır.

Bu şartlar altında II. Mahmud, ülke yönetiminin boşanmış dizginlerini sıkıca elinde tutmak istemekte, bunun için gerek içeride gerek dışarıda destekler aramaktadır. Mısır'ın Fransızlar tarafından işgali ve Yunan isyanı sırasında yazılı propagandanın nasıl bir silah olarak kullanıldığını gözlemlemiştir. İzmir gazeteleri ise ona uluslararası siyasetin yeni bir yolunu ve şeklini öğretmiş, sayelerinde kamuoyunu keşfetmiştir. Çünkü bu gazetelerin sınırlı imkânlar ve tirajlarla nasıl kamuoyu oluşturabildiklerini, bunun ne kadar önemli olduğunu kavramıştır. Şüphesiz gelenekte halkın ne dediğinin ve ne düşündüğünün bir padişah için fazla önemi yoktur. Ancak XIX. yüzyılın ikinci çeyreği sürülürken dünya epeyce değişmiş, gelişmeler, ülkelerin yönetim biçimlerini de değişim için zorlamaya başlamıştır.

II.1.2. Takvîm-i Vekâyi'in Misyonu ve Hedef Kitle

Adını bizzat padişahın koyduğu²⁷ *Takvîm-i Vekâyi*, devletin kendi görüş ve düşüncelerini aktarmak amacıyla çıkardığı bir gazete olarak, Vak'a-nüvis Esad Efendi'nin idaresinde oluşturulmuş geniş bir kadro tarafından, olabildiğince titiz bir şekilde hazırlanmış ve okuyucuya sunulmuştur. Yalnız burada "okuyucu" denilirken, büyük ölçüde memurların ve nüfusa oranla bir hayli az sayıdaki okur-yazarların kastedildiği unutulmamalıdır. Zaten padişahın bu aşamada, etrafında toplamak istedikleri, dolayısıyla gazetenin ilk hedef kitleleri onlardır. Çünkü yukarıdan aşağıya doğru bir düzenleme söz konusudur. Önce her şey, ister istemez, estirilen değişim ve dönüşüm rüzgârlarının tabii aktörleri olan memurlar tarafından anlaşılacak ve benimsenecek, sonra safha safha aşağı katmanlara indirilecek, zamanla daha geniş tabanlı bir kamuoyu oluşumu sağlanacaktır.

Aynı şekilde, Avrupa devletleriyle de diyaloglar kurmak gerekecektir. Zira ikinci hedef kitle Avrupalılardır. Onlara da Fransızca *Le Moniteur Ottoman*'la ulaşılabilecektir. Avrupalılar arasında yaygın olan Türklerin barbar olduğuna dair algı böylece giderilmeye çalışılırken, Osmanlı İmparatorluğu'nun modern bir ülke olarak yeniden konumlanmakta olduğuna dikkat çekilecektir.

Bu bakış açısından yola çıkarak denilebilir ki; *Takvîm-i vekayi ve Le Moniteur Ottoman*, gazete özelliklerinden çok, devletin içeriye ve dışarıya olan mesajlarını ileten araçlar olarak²⁸ önem taşımaktadırlar.

Osmanlı iktidarının hem Türkçe, hem de yabancı dilde temel bir organı seçmesi yepyeni bir göreve canla başla giriştiğini göstermektedir. Bu organ halk için tek ve resmî kaynaktır, aynı zamanda da dış ülkelere iktidarın çabalarını, yaptığı yenilikleri yazılı belgelerle ileticektir. *Le Moniteur*'la birlikte, Fransızcanın dışa açılma dili oluşu daha da pekişecek, Osmanlı İmparatorluğu ile Batı arasındaki her türlü haber alışverişinde bu dil kullanılacaktır. *Le Moniteur Ottoman* dönemi, ayrıca, Türkiye'de Fransızca basının temellerinin gerçekten atıldığı bir dönem olacaktır.²⁹

26 Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu", **150. Yılında Tanzimat**, Yay. Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ank., TTK, 1992, s. 139-210.

27 **Lutfî Tarihi**, c. III, s. 157.

28 Gerard Groc, "Türkiye'de Fransızca Basın", **Türkiye'de Yabancı Dilde Basın**, 16-17-18 Mayıs 1984, İstanbul Üniversitesi Yay., 1985, s. 60. Ayrıca, Robert Mantran, "Prelude Aux Tanzimat: Presse et Enseignement, Deux Domaines de Reforme de Mahmud II", **Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu**, Ank., 31 Ekim-3 Kasım 1989, TTK, 1994, s. 53

29 Groc, **a.g.e.**, s. 61.

Burada iki sonucun altını da önemle çizmek gerekmektedir. Birincisi, sultanın modern bir aracı çağdaş değerler için kullanmış olmasıdır. İkincisi; yaptıklarını ve yapacaklarını önce kendi tebaasına sonra da Avrupalılara anlatmak ihtiyacını duymuş bulunmasıdır. Bunun anlamı, özellikle Osmanlı toplumuna karşı kendisini sorumlu hissettiğidir. Nitekim, Osmanlı toplumunun etnik yapısına uygun olarak, *Takvîm-i Vekâyi* 'nin 1 Kasım 1831'de yayımlanan Türkçe nüshasını, 5 Kasım'dan itibaren Fransızcası, yani *Le Moniteur Ottoman*, 5 Ocak 1832'den itibaren Rumca, 13 Ocak'tan itibaren Ermenice ve aynı senenin Nisan'ından itibaren de Arapça ve Farsça nüshaları izlemiştir.³⁰ Gösterilen bu özen ve ihtimama paralel olarak, devlete ve devlet işlerine ilişkin haberleriyle yaklaşık beş bin tirajlı gazete kısa sürede tutulmuş, devlet postasının kurulup işletilmeye başlanmasıyla yaygınlaşıp benimsenmiş, ancak bir türlü muntazam olarak yayımlanamamıştır. Bu düzensizlik Fransızca dışındaki dillerde yayımlanan gazeteler için de söz konusudur. Dikkat çekici olan, her biri ayrı bir dilde yayımlanan gazetelerin, içeriklerinin de farklı olmasıdır. Yani bu gazeteler *Takvîm-i Vekâyi* 'nin birebir çevirisi olarak çıkmamışlardır. Her topluluk için ortak olan hususlar verildikten sonra, gazetelerin her biri kendi okuyucusuna yönelik metinler neşretmiştir.³¹ Fransızca *Le Monteur Ottoman*, hem diğerlerine göre daha düzenli ve özenli yayımlanmasıyla hem de içeriye, bir imparatorluk unsuruna değil, dışarıya, bütün Avrupa kamuoyuna yönelik olarak çıkarılmasıyla farklılaşmıştır. II. Mahmud'un siyasî amaçla kurduğu bir yayın organı olarak da çok özel bir niteliğe sahiptir.³²

II.2. İlk Özel Gazete: Cerîde-i Havâdis

Tanzimat'tan sonra Türk gazeteciliğinde yeni ve çok daha önemli bir süreç başlamıştır. Bir bakıma gerçek bir başlangıç yapılmıştır.

Büyük bir yoğunlukla ve dört başı mamur programlarla olmasa da, bu dönemde, çok sayıda ve değişik türde gazete ve dergi yayın hayatına girmiştir. Ayrıca, mahallî idarelerde yapılan düzenlemeler çerçevesinde ülkenin vilayetlere bölünmesiyle yerel gazetecilik de ciddi bir gelişme göstermiştir.³³ Türk gazeteciliği, Yeni Osmanlılar Hareketi ve sonrasındaki siyasî gelişmelerle ülke dışına da taşmış; keza, ilk örnekleri Fransızca gazeteler olan yabancı dilde basın bu dönemde hem nicelik hem nitelik olarak hayli ileri bir noktaya ulaşmıştır.

Her ne kadar, Tanzimat'ın ilanından sonra, İstanbul'da yayımlanan tek Türkçe süreli yayın olan *Takvîm-i Vekâyi* tekrar ele alınmış, kadrosu geliştirilmiş, Farsça hariç, diğer dillerdeki, yani Fransızca *Le Moniteur Ottoman* ile Ermenice, Rumca ve Arapça nüshaların yayınına yeniden başlanmışsa da³⁴, artık, hiç kuşkusuz, yeni dönemin yeni gazetesi *Cerîde-i Havâdis* olacaktır. İngiliz William Churchill tarafından ilk sayısı gurre-i Cemaziü'l-âhir 1256 / 31 Temmuz 1840'ta yayımlanan *Cerîde-i Havâdis*, bugünkü Türkiye sınırları içerisindeki ikinci Türkçe gazete olmuştur.

30 Nesimi Yazıcı, "Osmanlı Basınının Başlangıcı Üzerine Bazı Düşünceler", *Osmanlı Basın Yaşamı Sempozyumu*, 6-7 Aralık 1999, Ank., GÜ İletişim Fakültesi Yayını, s. 12.

31 Orhan Koloğlu, bu görüşü Mustafa Nihat Özön'e dayandırmaktadır. Bkz. *Takvîm-i Vekâyi, Türk Basımında 150 Yıl (1831-1981)*, Ank., s. 34.

32 Daha fazla ayrıntı için bkz. Ali Budak, Batılılaşma ve Türk Edebiyatı Lale Devri'nden Tanzimat'a Yenileşme, İst., Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2008, s. 356-374.

33 Osmanlı Devleti'nde yerel basınla ilgili genel bilgi için bkz. M. Bülent Varlık, "Osmanlı Dönemi Türkçe Yerel Basın Üzerine Bazı Gözlemler", *Osmanlı Basın Yaşamı Sempozyumu, (6-7 Aralık 1999)*, Ank., GÜ İletişim Fakültesi Yay., s. 97- 107.

34 Tanzimat döneminde *Takvîm-i Vekâyi* ile ilgili olarak yapılan düzenlemeleri gösteren belgeler için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dosyalama Usulüne Göre İradeler Tasnifi, Dosya nr. 76. Söz konusu belgeler Nesimi Yazıcı tarafından değerlendirilmiştir, bkz. Nesimi Yazıcı, *Takvîm-i Vekâyi (Belgeler)*, Ank., 1983, s. 33-37, 95-121. Ayrıca, Yazıcı aynı çalışmanın 51-65. sayfaları arasında *Takvîm-i Vekâyi* 'nin diğer dillerdeki nüshalarıyla ilgili ayrıntılı bilgi vermiştir.

Tanzimat yöneticilerinin, bütün çabalarına rağmen *Takvîm-i Vekâyi* bir türlü istenilen seviyeye yükseltilememiştir. Oysa toplumu bir medeniyet dairesinden çıkarıp başka bir medeniyetin dairesine sokmak gibi çok kritik bir kararı uygulamaya koymuş bulunan Tanzimat yöneticilerinin, gerçekleştirdikleri değişiklikleri ve sağladıkları gelişmeleri içeriye ve dışarıya gerektiği gibi duyurabilmeye ihtiyaçları en yüksek derecededir. İşte tam bu aşamada, 1840 yılı Mayıs ayında, bazı İngiliz gazetelerinin İstanbul muhabirliğini yapmakta olan, adı daha önce bir çocuk yaralanması olayına karıştığı için İngiltere elçisi ile Babiâli arasında bir dizi gerilimli siyasî gelişmenin müsebbibi olan William Churchill, gazete çıkarmak üzere başvuruda bulunmuştur. Churchill istidasında, sanki Tanzimat idarecilerinin kafasından geçenleri okumuşçasına, yapılan ve yapılmak istenen hayırlı işlerin duyurulmasının lüzumunu vurgulamıştır. Aksi halde, sebebi bilinmeyen icraat düşmanlık yaratacaktır: “Tabiat-ı beşeriye mechûlü olduğu maddeye adâvet üzere olması emr-i zarûrîdir.”³⁵

Churchill'in istidası, Meclis-i Meşveret'te görüşüldükten sonra, 20 Rebiü'l-evvel 1256 / 22 Mayıs 1840'ta Abdülmecid'e sunulmuş ve kendisine gerekli izin verilmiştir. Yeni çıkacak gazete devletin resmî gazetesi *Takvîm-i Vekâyi* 'nin yanında, gayri resmî bir gazete olarak bütün masrafları Churchill'e aittir. Ancak kendisine, şimdilik üç sene devam etmek üzere ayda 5000 kuruş hazineden yardım edilecektir. Gazeteye yapılması kararlaştırılan yardım, ondan beklenen büyük hizmete mukabil, fazla bir meblağ değildir. Nitekim halen İzmir'de çıkmakta olan iki Fransızca gazeteden birine ayda 5000, diğerine 2500 kuruş iane verilmektedir. Türkiye'de yerli halkın gazetecilik konusunda yeterli tecrübesi bulunmadığından bu sahada bir yabancıнын öncülük etmesinin faydalı olacağı da düşünülmüş olmalıdır.

II.2.1. Cerîde-i Havâdis'e Devlet Desteği

Basın tarihçileri, yapılan para yardımını dikkate alarak, *Cerîde-i Havâdis*'i baştan itibaren yarı resmî bir gazete olarak değerlendirmişlerdir. Bunun bir sebebi de, 1860 yılında *Cerîde-i Havâdis*'e rakip olan *Tercüman-ı Ahval*'in bir polemik sırasında yapmış olduğu tasniftir. Burada, mevcut gazetelerin nitelikleri ve sahipleri bir tablo halinde verilmiştir. Tabloya göre, *Takvîm-i Vekâyi* resmî bir gazetedir, dolayısıyla sahibi devlettir. Tabloda *Cerîde-i Havâdis* için “nîm-resmî”, yani yarı resmî sıfatı kullanılmış, sahibinin bir “İngiliz” olduğu vurgulanmıştır. *Tercüman-ı Ahval* kendisini ise, “gayr-i resmî” bir gazete olarak tanıtmış, sahibi hanesinin altına İngiliz Churchill'in gayrimüslim oluşuna gönderme yaparak, “Ehl-i İslam” ibaresini koymuştur. Ayrıca bu tablonun altına bir not düşülmüştür: *Takvîm-i Vekâyi* 'nin hasılat ve temettüü hükümet-i Seniyye'ye aittir. *Cerîde-i Havâdis*'in masraf ve temettüü sahibine ait olduktan başka hükümet-i seniyye tarafından dahi maaş verilir. Gayri resmî olan jurnallerin masraf ve menâfii sahiplerine aittir.”³⁶

Churchill, *Cerîde-i Havâdis*'in çıkışı sırasında kendisine vaat edilen üç yıl müddetle ayda 5000 kuruş yardımı muntazam olarak almıştır³⁷. Bu süre sona erdiğinde tabiatıyla yardım da kesilmiş, ne var ki, geçen zaman içinde gazete büyük bir rağbete mazhar olmamış, ilk sayıları ücretsiz olarak dağıtılmasına rağmen, sadece 150 civarında okuyucuya ulaşabilmiştir. Bunun üzerine Churchill, kendi gücüyle gazeteyi çıkarmaya devam edemeyeceğini Hariciye Nezareti'ne bildirmiş³⁷ ve gerçekten yayını durdurmuştur. Bir yandan da yardımın devam etmesi için devlet kademelerinde yoğun çaba harcamış, sonuçta, zaten okuyucuları devlet memuru olan gazete, yine

35 Başbakanlık Arşivi, İrade Dahiliyye, 741. Aktaran; Nesimi Yazıcı, **Tanzimat Dönemi Basını**, (Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, Ankara 31 Ekim-3 Kasım 1989), Ank., TTK Basımevi, 1994, s. 58.

36 10 Cemaziü'l-âhir 1277, nr. 10.

37 Başbakanlık Arşivi İrade, Hariciye, 1035.

devlet tarafından tekrar verilmeye başlanan ve yıllarca devam eden aylık 2500 kuruş yardımıyla³⁸ 1844 yılı içinde tekrar yayınına başlamıştır.³⁹

Şüphesiz *Cerîde-i Havâdis*'in idare ile olan ilişkileri yalnızca maddî yardım verilmesi veya kesilmesinden ibaret değildir. İdare *Takvîm-i Vekâyi* gibi, *Cerîde-i Havâdis*'in yayınlarıyla da yakından ilgilenmiştir. Daha, *Cerîde-i Havâdis*'in çıkışıyla ilgili irade yazısında, Churchill'e gazete neşri müsaadesinin, müsveddesinin, basımından önce *Takvîm-i Vekâyi Nazırı*'na sunulması şartıyla, verilmiştir. Bu, bir ön sansür olması yanında, gazetenin devletin görüşlerini eksiksiz aktarabilmesiyle, hiç değilse politikasına uymayan yayınların önlenmesiyle alakalı olmak gerekir.⁴⁰

Churchill, *Cerîde-i Havâdis*'i çıkarmak için, baştan itibaren hükümetin maddî desteğini görmüş ve gazetesini hükümetin görüşleri doğrultusunda çıkarmıştır. Churchill açısından bu durum son derece normaldir. Diğer açıdan, Tanzimat yöneticilerinin bir İngiliz'e gazete çıkarma imtiyazı vermesi ve bununla da yetinmeyerek yıllarca maddî destek sağlamaları ise birçok bakımdan son derece çarpıcıdır.

II.2.2. İlk Gazeteci Eliti

Gerçekten, *Cerîde-i Havâdis*, Türk okuyucusuna, modern bir devlette gazetenin fonksiyonu ve değeri hakkında yeni bir kavrayış kazandırmıştır. Özellikle, 1853 Ekiminde patlayıp 1856 Şubatına kadar devam eden Kırım Savaşı, gazete için hem meslekî bir deneyim hem ticarî bir kazanç vesilesi olmuştur. Gazetenin sahibi William Churchill, İngiliz gazetelerinin savaş muhabiri olarak cepheye gitmiştir. Churchill'in cepheden gönderdiği haberler, *Cerîde*'de de yayımlanmış, gazetenin ağırlığı ve tirajı önemli ölçüde artmıştır. Cerîdeciler, taze ve heyecanlı savaş haberlerini özel ilavelerle günlük olarak aktararak, Türk okuyucusunda olup bitene karşı büyük bir ilgi ve merak uyandırmayı başarmışlardır. Cephedeki son gelişmelerin yayımlandığı ekler âdeta kapışılmış⁴¹, gazetenin geliri kat kat artmıştır.⁴²

Cerîde daha ilk sayısından itibaren halka yakın bir anlayış ortaya koymuştur. İstanbul'a sefer yapan gemilerin tarifeleri ve yanaşacakları iskelelerin belirtilmesi gibi, okuyucunun günlük hayatta ihtiyaç duyabileceği birtakım bilgiler de gazetenin sayfalarına yansımıştır.

Cerîde-i Havâdis yazarları, başlangıçta, resmî gazeteye uyarak kullandıkları uzun, sıkıcı, ağdalı üslubu, zamanla okuyucu artışına paralel olarak bırakmışlar, daha sade ve kısa cümleler kurmaya başlamışlardır. Türk gazetecilik üslubu *Cerîde-i Havâdis* sütunlarında doğmuştur. Haberlerin yanı sıra çoğu kez seri halinde makaleler ve hikâyeler de yayımlayan gazete, Münif Paşa⁴³ ve Şinasi dahil, birçok Osmanlı edebiyatçısına ve gazetecisine ilk çıraklık mekânı olmuştur⁴⁴.

Cerîde-i Havâdis, *Takvîm-i Vekâyi* 'nin yolundan yürüyerek, Babîâlî'nin desteğiyle Ermenice ve Arapça nüshalar da çıkarmıştır⁴⁵. Burada da Tanzimat Devri yönetiminin toplumun

38 Başbakanlık Arşivi, İrade, Dahiliye, 4734. Aktaran; Nesimi Yazıcı, **Tanzimat Dönemi Basımı**, Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, Ankara 31 Ekim-3 Kasım 1989, Ank., TTK Basımevi, 1994, s. 60-61.

39 *Cerîde-i Havâdis*'le ilgili olarak bkz. Ebüzziya Tefvik, **Salnâme-i Hadîka**, İst., 1290.

Selim Nüzhet Gerçek, **Türk Gazeteciliği (1831-1931)**, İst., 1931, s. 35-38.

40 Nesimi Yazıcı, **Tanzimat Dönemi Basımı**, (Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, Ankara 31 Ekim-3 Kasım 1989), Ank., TTK Basımevi, 1994, s. 61.

41 Ebüzziya Tefvik, **a.g.e.**, s. 68.

42 Selim Nüzhet, **a.g.e.**, s. 37.

43 Münif Paşa ile ilgili ayrıntılı bir inceleme için bkz. Ali Budak, **Batılılaşma Sürecinde Çok Yönlü Bir Osmanlı Aydını: Münif Paşa**, İst., Kitabevi, 2004.

44 Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, s. 146.

45 Mustafa Nihad, "Yüz Senelik Gazeteciliğimiz", **Ayın Tarihi**, c. XV, Sayı 46-47, Ank., Kanunisanı/Şubat 1928, s. 2913, 2917-2918.

her kesimine ulaşmak arzusunda ne kadar kararlı ve ısrarlı olduğu görülmektedir. Ne var ki, devleti yönetenlerin maddî-manevî, dolaylı-dolaysız her türlü desteğine rağmen, çok da hızlı bir gelişme sergilenememiş, *Cerîde-i Havâdis* yirmi yıl boyunca tek başına yayımlanmıştır.

II.3. Tercümân-ı Ahvâl – Tasvîr-i Efkâr

Bir Türk tarafından çıkarılan ilk Türkçe gazete olan *Tercümân-ı Ahvâl*'in ilk sayısı 22 Ekim 1860'ta yayımlanmıştır⁴⁶. Ağâh Efendi'nin çıkardığı Şinasi'nin 24'üncü sayıya kadar yazı desteği verdiği *Tercümân-ı Ahvâl*, Türk gazeteciliğinde birkaç bakımdan özel bir yere sahiptir. Her şeyden önce, biri resmî, diğeri yarı resmî iki gazetenin ardından yayına başlamış ilk bağımsız gazetedir. Ayrıca, yalnızca haber değil, aynı zamanda fikir gazetesidir. Nihayet, teknik açıdan da ne *Takvîm-i Vekâyi* ne de *Cerîde-i Havâdis*'le mukayese edilemeyecek kadar gelişmiş bir gazetedir.

Bir yıl kadar sonra *Tercümân-ı Ahvâl*'den ayrılan İbrahim Şinasi Efendi'nin; tek başına, Selh-i Zilhicce 1277 / 27-28 Haziran 1862'de çıkarmış olduğu *Tasvir-i Efkâr*⁴⁷ ise, teknik ve içerik açısından çok daha ileri düzeydedir ve devrin gençlerini etrafında toplayabilmiştir. *Tasvîr-i Efkâr* âdeta bir fikir ocağı gibi hizmet vermiş, daha sonra yayına başlayacak pek çok gazete için öncü rolü üstlenmiştir.

Dergicilikte öncü ise; Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniyye tarafından, hemen hemen *Tasvîr*'le aynı zamanda, Muharrem 1279/Haziran 1862'de yayımlanmış olan Türkçe ilk bilimsel periyodik *Mecmua-i Fünûn* olmuştur⁴⁸.

KAYNAKÇA

Âkif Paşa: **Tabsıra**, Konstantiniyye, Matbaa-i Ebüzziya, 1300.

ALEMDAR, Korkmaz: "Osmanlı Basınına Genel Bakış", **Osmanlı Basın Yaşamı Sempozyumu**, 6-7 Aralık 1999, Ank., G.Ü. İletişim Fakültesi Yayını, s. 1-6.

BARATTA, A.: **Constantinopoli effigiate e descritte Foutana**, Torino 1840.

BUDAK, Ali: **Batılılaşma Sürecinde Çok Yönlü Bir Osmanlı Aydını: Münif Paşa**, İst., Kitabevi, 2004.

BUDAK, Ali: **Batılılaşma ve Türk Edebiyatı, Lale Devri'nden Tanzimat'a Yenileşme**, İst., Bilge Kültür Sanat Yayınevi, 2008.

Ebüzziya Tevfik: **Salnâme-i Hadîka**, İst., 1290.

ERTUĞ, Hasan Refik : "Türkiye'de Yabancı Dilde Basına Genel Bakış", **Türkiye'de Yabancı Dilde Basın**, 16-18 Mayıs 1984, İst., İ. Ü Yayını, 1985, s. 75-91.

ERTUĞ, Hasan Refik: **Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi**, I. cilt, İst., 1970.

GERÇEK, Selim Nüzhet: **Türk Gazeteciliği (1831-1931)**, İst., 1931.

46 *Tercümân-ı Ahvâl*'in çıkarılmasıyla ilgili belgeler ilk defa Server İskit tarafından, arşivdeki yeri belirtilmeden, kısmen yayımlanmıştır. Bkz. **Hususi İlk Türkçe Gazetemiz Tercüman-ı Ahval ve Ağâh Efendi**, Ank., 1937, s. 17-18. Söz konusu belgelerin Başbakanlık Arşivi'ndeki asıllarını Nesimi Yazıcı bulmuştur: İrade, Meclis-i Mahsus, 822. Bkz. Nesimi Yazıcı, **Tanzimat Dönemi Basını**, (Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, Ankara 31 Ekim-3 Kasım 1989), Ank., TTK Basımevi, 1994, s. 67.

47 *Tasvir-i Efkâr*'ın çıkışıyla ilgili tüm belgeler için bkz. Başbakanlık Arşivi, İrade, Meclis-i Vâlâ, Aktaran: Nesimi Yazıcı, **Tanzimat Dönemi Basını**, (Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, Ankara 31 Ekim-3 Kasım 1989), Ank., TTK Basımevi, 1994, s. 68.

48 Cemiyet-i İlmiyye-i Osmaniyye ve *Mecmua-i Fünûn*'la ilgili ayrıntı için bkz. Budak, **a.g.e.**, s. 171-279.

- GERÇEK, Selim Nüzhet: **Türk Gazeteciliği**, İst., 1931.
- GROC, Gerard: “Türkiye’de Fransızca Basın”, **Türkiye’de Yabancı Dilde Basın**, 16-18 Mayıs 1984, İstanbul Üniversitesi Yay., 1985, s. 49-71.
- İPEK, Nedim: “Churchill Vak’ası (1836)”, **Belleten**, TTK, LIX/226, Aralık 1995, s. 661-713.
- İSKİT, Servet: **Hususi İlk Türkçe Gazetemiz Tercüman-ı Ahval ve Agâh Efendi**, Ank., 1937.
- KOLOĞLU, Orhan: **Miyop Çörçil Olayı Cerîde-i Havâdis’in Öyküsü**, Ank., Yorum, 1986.
- KOLOĞLU, Orhan: **Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, İst., 2006.
- KOLOĞLU, Orhan: **Takvîm-i Vekâyi, Türk Basınında 150 Yıl (1831-1981)**, Ank., Çağdaş Gazeteciler derneği Yayınları I, 1981.
- LAGARDE, L.: “Note Sur Les Journaux Français de Constantinople à l’époque Révolutionnaire”, **Journal Asiatique**, CCXXXVI, Paris, 1948, s. 271-276.
- LAGARDE, L.: “Note sur les journaux Français de Smyrne à l’époque de Mahmoud II”, **Journal Asiatique**, Paris, 1950. S. 103-144.
- LEWIS, Bernard: **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Çev. Metin Kıratlı, Ank., TTK, 1984.
- MANTRAN, Robert: “Prelude Aux Tanzimat: Presse et Enseignement, Deux Domaines de Reforme de Mahmud II”, **Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu**, Ank., 31 Ekim-3 Kasım 1989, TTK, 1994, s. 51-54.
- MUSTAFA Nihad: “Yüz Senelik Gazeteciliğimiz”, **Ayn Tarihi**, c. XV, Sayı 46-47, Ank., Kanunisani/Şubat 1928, s. 2913, 2917-2918.
- ÖZCAN, Abdülkadir: "II. Mahmud'un Memleket Gezileri", **Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan** içinde, İst., 1991 s. 361-379.
- SOYSAL, İsmail: **Fransız İhtilali ve Türk – Fransız Diploması Münasebetleri (1789-1802)**, Ank., TTK, 1987.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan: **Türk Gazetecilik tarihi ve Her Yönü İle Basın**, Ank., Güven Matbaası, 1976.
- Vak’a-Nüvis Ahmed Lûtfî Efendi: Tarih**, C. III, VIII, Yayına Hazırlayan: Münir Aktepe, Ank., TTK, 1990.
- VARLIK, M. Bülent: “Osmanlı Dönemi Türkçe Yerel Basını Üzerine Bazı Gözlemler”, **Osmanlı Basın Yaşamı Sempozyumu, (6-7 Aralık 1999)**, Ank., GÜ İletişim Fakültesi Yay., s. 97- 107.
- YAZICI, Nesimi: “İlk Türkçe Gazetemiz Takvim-i Vekayi ile İlgili Bazı Düşünceler”, **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi-Tebliğler**, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul, 21-25 Ağustos 1989), Ank., TTK, 1990, s. 213-226.
- YAZICI, Nesimi: “Osmanlı Basınının Başlangıcı Üzerine Bazı Düşünceler”, **Osmanlı Basın Yaşamı Sempozyumu**, 6-7 Aralık 1999, Ank., GÜ İletişim Fakültesi Yayını, s. 7-14.
- YAZICI, Nesimi: “Tanzimat Döneminde Osmanlı Haberleşme Kurumu”, **150. Yılında Tanzimat**, Yay. Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ank., TTK, 1992, s. 139-210.
- YAZICI, Nesimi: **Takvîm-i Vekâyi (Belgeler)**, Ank., 1983.

YAZICI, Nesimi: **Tanzimat Dönemi Basını**, (Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, Ankara 31 Ekim-3 Kasım 1989), Ank., TTK Basımevi, 1994, s. 58 ve devamı.

ZÜRCHER, Erik Jan: **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi** (Turkey A Modern History), İst., İletişim, 1993.

Başbakanlık Arşivi: İrade Hariciye, 1035, İrade Dahiliye, 741, İrade Dahiliye, 4734. İrade Meclisi Mahsus, 822.